

Bubczyk, Robert

„England under the Norman and Angevin Kings 1075–1225”, Robert Bartlett, Oxford 2002 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 95/3, 409-411

2004

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

stawiają istotną wartość w zakresie badania stosunków panujących w rodzinach, nie tylko ze względu na często odnotowywany ich patologiczny charakter, ale także wzajemne relacje pomiędzy poszczególnymi członkami rodzin.

Odnosząc się do postulatów badawczych zawartych w zakończeniu i w pełni się z nimi zgadzając, należy podkreślić konieczność kwerendy w materiale rękopiśmiennym różnej proveniencji. Wprawdzie autorka we wstępie (przypis 2, s. 21) zastrzegła, że liczba wzmianek o dzieciach, zawartych w rękopisach, wymagałaby odrębnej analizy, ale znaczna część z nich uzupełniłaby i wzbogaciła dotychczasowe wnioski. Wiele ważnych i interesujących informacji znajduje się w traktatach teologicznych, poruszających różne kwestie oraz w kolekcjach kazań, które przedstawiają wyjątkową wartość poznawczą odzwierciedlając ówczesną sytuację i poglądy społeczne⁶.

Podsumowując należy stwierdzić, że omawiana książka jest monografią o wyraźnej i jasnej konstrukcji. Praca ta wnosi wiele nowych ustaleń, poszerza wiedzę, zbiera rozproszony materiał źródłowy, zawiera ciekawe analizy oraz wytycza nowe kierunki badań i poszukiwań.

Beata Wojciechowska
Akademia Świętokrzyska
Instytut Historii

Robert Bartlett, *England under the Norman and Angevin Kings 1075–1225*, Oxford 2002, s. 772.

Pisarstwo historyczne Roberta Bartletta po części znane jest już polskim czytelnikom z wydanych ostatnio w naszym kraju dwóch książek tego brytyjskiego mediewisty, dotyczących przemian cywilizacyjnych, jakie zachodziły na kontynencie europejskim w średniowieczu¹. Niedawno ukazała się najnowsza praca tego historyka, która omawia dzieje Anglii pod panowaniem królów z dynastii normañskiej i pierwszych Plantagenetów (1075–1225). Autor postawił przed sobą ambitny i trudny cel omówienia spektrum zagadnień, które w całości składają się na żywy i niezwykle interesujący obraz społeczeństwa Wysp Brytyjskich, ze szczególnym uwzględnieniem Anglii na przestrzeni 150 lat. Na kartach monumentalnej, liczącej ponad 700 stron syntezy Bartlett bada różnorakie aspekty życia Anglików, wykorzystując do tego celu wszystkie najważniejsze zabytki pisane, przede wszystkim wydane drukiem, ale i rękopiśmienne w postaci kronik, roczników, dzieł fabularnych i źródeł dokumentowych, a także biorąc na warsztat pomniki architektury, malarstwa, rzeźby itd.

Czytając książkę nietrudno zauważyć, że jej napisanie poprzedziła dogłębna kwerenda imponującej wręcz liczby średniowiecznych przekazów. W pracy znajdziemy wzorowo opracowany aparat naukowy w postaci pełnego wykazu źródeł odnoszących się do omawianej epoki, które autor w osobnym miejscu grupuje tematycznie i starannie objaśnia. Dzięki temu każdy badacz dziejów Anglii z łatwością dotrze do interesujących go pozycji i uniknie trudności, jakie może nastroić specyfika lokalnych, charakterystycznych tylko dla badanego obszaru źródeł. Na pochwałę zasługuje przejrzysta konstrukcja pracy. Od pierwszych stron książki autor z wielką erudycją wprowadza czytelników w problematykę średniowiecznej Anglii, operując klarownym, zrozumiałym językiem, przy czym wykład swój niejednokrotnie posiłkuje bezpośrednim odwoływaniem się do wybranych frag-

⁶ K. Bracha, *Wokół łysogórskich kolekcji kazań z XV w. przypisywanych Piotrowi z Milosławia. W kręgu małżeństwa i rodziny*, [w:] *Klasztor na Świętym Krzyżu w polskiej kulturze narodowej*, pod red. ks. D. Olszewskiego i R. Gryza, Kielce 2000, s. 85–104; K. Bracha, *Teolog — intelektualista i duszpasterz w społeczeństwie średniowiecznym* (w druku).

¹ R. Bartlett, *Panorama średniowiecza*, przeł. D. Stefańska-Szewczuk, Warszawa 2002; idem, *Tworzenie Europy: podbój, kolonizacja i przemiany kulturowe 950–1350*, przeł. G. Waługa, Poznań 2003.

mentów źródeł z epoki, co czyni intelektualną wyprawę z Robertem Bartlettem w świat średniowiecza jeszcze ciekawszą.

Pierwsze rozdziały książki przynoszą spojrzenie autora na górne warstwy angielskiego społeczeństwa poprzez pryzmat ich powiązań z bliską zagranicą: Szkocją, Irlandią i Walią, ale przede wszystkim z krajami Kontynentu, szczególnie z Normandią, co wpływało na kierunki polityki władców angielskich nie tylko wobec sąsiadów, jak również kształtowało stosunki wewnętrzne. W tej części pracy Bartlett dokonał zwięzłej charakterystyki dworu królewskiego z monarchą jako centralnym jego punktem i przedstawił mechanizmy awansu w jego służbie. Nakreślony przez autora wizerunek dworu królewskiego przedstawia go jako dźwignię takiej właśnie kariery, a zatem nieustannej rywalizacji o dostęp do łask monarszych, gdzie ścieranie się sprzecznych interesów i krzyżowanie ambicji czy przejawy zawiści (np. rywalizacja pomiędzy biskupem Salisbury, Rogerem i hrabią Meulan, Waleranem w pierwszych latach rządów króla Stefana) były codziennością. Z tego barwnego opisu wyłania się jako osobny obraz działalność żon królewskich, które potrafiły kreować własną politykę i tworzyć dla osób ze swego otoczenia sobie podporządkowaną sieć patronatu kulturalnego, religijnego, ale też politycznego (np. Matylda ze Szkocji, Eleanora z Akwitanii). Wnikliwej analizie autora podlegają też psychologiczne aspekty życia władców, zaś z lektury tego fragmentu pracy wynika, że bywali oni gwałtowni, mściwi i okrutni (Henryk II, Jan bez Ziemi).

Osobne miejsce zajmuje w recenzowanej książce zagadnienie istoty władzy królewskiej i rządzenia krajem. Autor uwypuklił szczególną pozycję monarchy w społeczeństwie, analizując symbolikę koronacji i samej korony. Bartlett przedstawił też sposoby rządzenia krajem przez króla i przedstawicieli społeczeństwa, a także strukturę urzędów i podział administracyjny Anglii. Charakterystyce zagadnień prawno-ustrojowych towarzyszą informacje na temat ewolucji instrumentów i instytucji prawnych, np. geneza i dywersyfikacja ksiąg kanclerskich, sądowych, początki ławy przysięgłych itd.

Społeczeństwo angielskie z XI–XIII w. omawiane jest przez autora według tradycyjnego podziału, zgodnego z feudalną hierarchizacją. Bartlett kolejno koncentruje uwagę na poszczególnych grupach społecznych, z których wyodrębnia do osobnej charakterystyki w osobnych rozdziałach możnowładztwo, rycerstwo, ludność chłopską, mieszczaństwo i duchowieństwo. Analizując problematykę związaną z warstwą świeckich feudalów autor zastrzega na wstępie, że w sensie prawnym nie było w Anglii jednolitej grupy szlachty, która odróżniałaby się od innych kategorii społecznych odrębnym statusem. Jedynym ściśle zdefiniowanym tytułem prawnym w ramach tej grupy społecznej był tytuł earla (łac. *comes*). W skład grupy earłów wchodziło wielu, najważniejsi świeccy feudalowie królestwa (według autora w roku 1200 ich liczba wynosiła 16). Łacińska analogia pozwala porównać to grono z górną warstwą polskiego możnowładztwa.

W rozdziale poświęconym szlachcie czytelnik odkrywa różne aspekty życia świeckich feudalów, z jego szczególnie ciekawą poznawczo obyczajową stroną, otrzymując niekiedy zaskakujący portret szlachetnie urodzonych hedonistów i materialistów, bo według badań Bartletta taką postawę wobec życia często reprezentowali angielscy możnowładcy, naśladowani w obyczaju i stylu życia przez średnie rycerstwo. Z tymi grupami społecznymi wiąże się zawarty w rozdziale piątym wykład poświęcony wojnie i sztuce wojennej, a w nim znalazły omówienie zagadnienia rycerskiego ekwipunku, sposobów prowadzenia wojny, rekrutacji do armii, w której podstawową siłę stanowili rycerze zobligowani do tego prawem feudalnym, oraz roli siedzib królewskich i rycerskich z zamkiem na czele. Autor oszacował, że w XII w. istniało w Anglii ok. 1200 tego typu miejsc zamieszkania feudalów.

Średniowieczna Anglia to typowe państwo feudalne, gdzie dochody z wykorzystania ziemi (bezpośrednia uprawa, dzierżawa itd.) stanowiły główną podstawę utrzymania. Obszerna część książki Bartletta została poświęcona zasadom funkcjonowania gospodarki wiejskiej. Znajdziemy tam charakterystykę warunków naturalnych Wysp Brytyjskich, środowiska przyrodniczego, klimatu, sieci hydrograficznej itd. Autor omówił też szczegółowo metody uprawy roli i przedstawił kategorie ludności wiejskiej. Polskiemu czytelnikowi nasuną się z pewnością skojarzenia z warunkami panującymi w kraju Piastów, gdyż funkcjonowanie gospodarki wiejskiej w Anglii oparte było na systemie folwarku i chłopskiej dzierżawie ziemi, a przywiązanie chłopu do ziemi powodowało przypadki zbiegostwa. Osobnej charakterystyce podlega w książce Bartletta ludność miast. Autor zbadał miasta pod kątem ich rozmiaru, samorządu miejskiego, omówił organizację miejskie i współistnienie społeczności miejskich i panów feudalnych. W odróżnieniu od Polski nie było w tych wzajemnych stosunkach konfliktu interesów, lecz przeciwnie: w wielu przypadkach działalność miasta przynosiła dochody lordom — ich właścicielom, toteż dbali o ich ustawiczny rozwój.

Kościół angielski należał do czołowych sił politycznych w państwie. Skupiając się na jego działalności w ósmym rozdziale pracy autor ukazuje instytucję i jej czołowych reprezentantów jako najbardziej wpływowych i dominujących sił w społeczeństwie. Kościół był bogaty (w czasach pierwszych królów normanńskich kontrolował 1/5 bogactwa kraju) i wszechwładny, stojąc na straży etyki i teologii. Wielkie znaczenie miał też fakt, że edukacja i piśmiennictwo spoczywały w rękach jego przedstawicieli. Bartlett ukazuje strukturę i hierarchię władz Kościoła, mechanizmy awansu w ramach tej instytucji, a także odkrywa przed czytelnikami kulisy walki z władzą świecką o pozycję polityczną i ekonomiczną.

Pokażne miejsce w książce Bartletta zajmuje omówienie kultury Anglii przedstawianego okresu. Zaciekawienie czytelnika budzi zagadnienie komunikacji językowej. Język łaciński był używany przez elity intelektualne w środowiskach kościelnych, podczas gdy w języku francuskim mówiono na dworze królewskim i w kręgach arystokracji. Język rodzimy, staroangielski stanowił z kolei środek porozumiewania się prostej ludności i miał wiele lokalnych dialektów, choć występował jako język literackiego przekazu już w czasach anglosaskich. W wybranym przez autora przedziale chronologicznym rozpowszechnił się język średnioangielski (*middle English*), którym posługiwali się w swej twórczości niektórzy pisarze (np. Hue de Rotelande), choć inni tworzyli po łacinie (Geoffrey of Monmouth, Peter of Blois, Walter Map).

W miejscu poświęconym kulturze znajdziemy ciekawy przegląd charakterystycznych zabytków architektury, rzeźby i malarstwa. Autor omawia też ówczesną muzykę i taniec. Życie codzienne społeczeństwa przedstawił Bartlett w różnych jego przejawach. Ukazał więc stosunek średniowiecznego człowieka do czasu, miłości i małżeństwa, seksu, leczenia chorób i umierania. Z dociekań autora wynika, że intelektualści XI–XIII w. posiadali wysoką świadomość historyczną, często rozważając zagadnienia przeszłości (stąd bogata twórczość kronikarska i rocznikarska) i często snując wizje przyszłości (np. John of Salisbury, *Policraticus*). Astrologia, szczególnie w łaskach od XII w. w związku z zaadaptowaniem się w Europie myśli arabskiej, była jednym z głównych sposobów przepowiadania przyszłości. Ciekawość poznawcza angielskich myślicieli prowadziła do spekulacji na temat świata fizycznego, pozwalała wyznaczać coraz to szerszy horyzont geograficzny, wprowadzała do świadomości człowieka bogactwo fauny i flory, ale też świat aniołów i demonów.

Najnowsza książka Roberta Bartletta jest ciekawą i ważną pozycją dla wszystkich zainteresowanych historią średniowiecznej Anglii. Ze względu na bardzo szeroki zakres omawianych zagadnień, praca stanowi prawdziwe kompendium wiedzy na temat angielskiego społeczeństwa pod rządami królów normanńskich i pierwszych Plantagenetów. Pisana przystępnym językiem, a przy tym wszechstronna, jest jednocześnie dowodem wielkiej kompetencji autora, który z sukcesem i w autorytatywny sposób przedstawia czytelnikom panoramę średniowiecznej Anglii.

Robert Bubczyk
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej
Instytut Kulturoznawstwa

Janusz T a z b i r, *Stando lubentius moriar. Biografia Stanisława Lubienieckiego*, Wydawnictwo Iskry, Warszawa 2003, s. 275, indeks.

Po upływie ponad czterdziestu lat od pierwszego, pojawiło się drugie wydanie biografii wybitnego działacza ariańskiego Stanisława Lubienieckiego autorstwa Janusza T a z b i r a. Praca ta powstała jako rozprawa habilitacyjna warszawskiego historyka w 1960 r., a następnie ukazała się drukiem pod tytułem „Stanisław Lubieniecki, przywódca ariańskiej emigracji” (Warszawa 1961). Stanisław Lubieniecki młodszy (1623–1675) — kaznodzieja, dyplomata, historyk i astronom, a także aktywny obrońca swobód wyznaniowych — budzi spore zainteresowanie, czego dowodem jest bogata bibliografia dotycząca jego postaci. Ma w tym swój udział i Janusz Tazbir, który zainteresowania postacią kontynuował ogłaszając wyniki swych dociekań nad życiorysem Lubienieckiego